

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет

Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та
правознавчих дисциплін

ДИПЛОМНА РОБОТА
(магістра)

з теми

**ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 40-х – ПОЧАТКУ 90-х рр. ХХ ст.**

Виконала: студентка 6 курсу,
групи Ist1-M18z
014 Середня освіта(історія)
Тіенок Катерина Андріївна

Керівник: Лубчинський А. А., к.і.н.,
доцент
Рецензент:

Кам'янець-Подільський
2019 рік

З М І С Т

ВСТУП	3 – 7
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади особливостей міжнародних відносин у другій половині 40-х – початку 90-х рр. XX ст.....	8 – 29
1.1. Поняття міжнародних відносин та їх характерні особливості.....	8 – 17
1.2. Джерельна та історіографічна база дослідження.....	18 – 29
Висновки до розділу	
РОЗДІЛ 2. Формування біполярності світу та виникнення «холодної війни».....	30 – 50
2.1. Передумови виникнення та початок «холодної війни».....	30 – 39
2.2. Формування біполярного світу.....	40 – 50
Висновки до розділу	
РОЗДІЛ 3. Становлення політики розрядки та її криза.....	51 – 71
3.1. Концентрація зусиль СРСР та США на розрядку.....	51 – 62
3.2. Криза політики розрядки.....	63 – 71
Висновки до розділу	
ВИСНОВКИ	72 – 79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	80 – 86
ДОДАТОК. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТЕРМІНІВ	87 – 89

ВСТУП

Актуальність теми. Наше століття характеризується широко масштабними, разом із тим унікальними соціально-політичними змінами, пов'язаними з трансформацією всього світового і європейського геополітичного простору. Генеруючим центром таких справді «тектонічних зсувів» стала Європа яка сьогодні об'єднує 28 країн – осередок передової цивілізації, безпрецедентне міжнародне утворення, що виникло на підставі тривалих інтеграційних процесів і на сьогодні переживає певні труднощі свого функціонування. Сьогодні ЄС є тією фундаментальною основою яка протистоїть просуванню імперських амбіцій Росії щодо неї самої, так і стосовно України. Саме наша держава тепер знаходиться в умовах жорсткого протистояння цивілізаційних інтересів та світів, українці знову змушені боронити свою незалежність, цілість держави, шукати широкої підтримки західної цивілізації. Тому, за таких кардинальних змін у світі зростає актуальність проблем міжнародної політики. Механізм розв'язання світових проблем залежить від політики на міжнародній арені як окремих держав, так і міжнародних організацій.

В цьому контексті актуальним є співставлення стану турбулентності міжнародної системи періоду 40 – 90-х рр. ХХ ст. і сучасного етапу розвитку. Тоді, як і тепер перед людською спільнотою постали вагомі питання недопущення нових світових конфліктів, збереження відносної стабільності світового розвитку. Як і тоді, так і тепер у центрі світових подій стояла і стоїть Росія (Радянський Союз) яка залишається активним міжнародним учасником, не дивлячись на певну міжнародну обструкцію.

Завершення Другої світової війни зумовило кардинальну трансформацію світової системи міжнародних відносин. Була ліквідована багатополярна організація структури міжнародних відносин, що виникла ще за часів Вестфальської мирної угоди 1648 р. й зберігалася з певними модифікаціями (в рамках Вестфальської, Віденської та Версальсько-Вашингтонської систем міжнародних відносин) протягом майже трьох століть до Другої світової війни.

Домінування Радянського Союзу та США в повоєнному світі призвело до формування біполярної структури міжнародних відносин, що стало вирішальною ознакою Ялтинсько-Потсдамської системи (1945-1991 рр.). Якщо спочатку її формування керівники основних держав антигітлерівської коаліції намагались узгодити базові принципи післявоєнного устрою, то поступово співробітництво та згода були витіснені конфронтацією та непримиренними протиріччями.

Із закінченням «холодної війни» закінчилась епоха біполярного світу, яка ділила світ на два табори і розпочався процес формування нової міжнародної системи. Різновекторність і різноманітність розвитку, все більша динамічність у функціонуванні світової міжнародної і політичної систем породжують складність її дослідження. Дослідження нової світової реальності опираються на знання про попередні міжнародні формації, тому, і сьогодні, актуальним є питання особливостей міжнародних відносин у другій половині ХХ ст., коли світ зіштовхується з вибухонебезпечними політичними, військовими конфліктами, які легко можуть набути широких міжнародних масштабів. Світове співтовариство має у повній мірі оцінити загрози міжнародного тероризму та виробити ефективні засоби попередження фатальних наслідків тероризму. Тому, ґрунтовне, системне дослідження витоків, характеру та наслідків «холодної війни» сприятиме розробці дієвих механізмів попередження можливості виникнення рецидивів «холодної війни», запобіганню регіональних (чи тим більше) глобальних конфліктів: політичних, територіальних, міжнаціональних, релігійних проблем, посилювати довіру між народами, їх консолідацію, підвищувати роль політичних (а не воєнних чинників) у розв'язанні конфліктних ситуацій.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародних відносин другої половини 40 – початку 90-х років ХХ століття (в рамках Ялтинсько-Потсдамської системи).

Предметом дослідження є характерні особливості Ялтинсько-Потсдамської міжнародної системи (біполярність, конфронтаційність, володіння

ядерною зброєю, поділ світу на сфери впливу, перетворення міжнародної системи на глобальну, загальносвітову тощо). У межах роботи будуть проаналізовані лише найбільш характерні особливості повоєнної системи міжнародних відносин: біполярність і конфронтаційність («холодна війна» та «розрядка»).

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину 40-х – початок 90-х років ХХ ст., період функціонування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин.

Мета дослідження полягає в дослідженні на основі аналізу джерел і наукової літератури особливостей міжнародних відносин другої половини 40-х – початку 90-х років ХХ ст.

Завдання дослідження:

- з'ясувати зміст поняття «міжнародні відносини» та його особливості;
- дослідити джерельну та історіографічну бази питання дослідження;
- проаналізувати характерні особливості системи міжнародних відносин зазначеного періоду;
- дослідити процес формування біполярної структури повоєнних міжнародних відносин; з'ясувати комплексне протистояння між СРСР та США в економічній, політичній, військовій, ідеологічній та інших сферах;
- охарактеризувати причини і хід «холодної війни»;
- проаналізувати процеси політики «розрядки».

Методи дослідження. В роботі застосовано системний, діалектичний, дедуктивний, індуктивний, проблемно-хронологічний і конкретно-історичний методи.

Системний метод полягає у сприйнятті міжнародних відносин як цілісної системи, розумінні взаємозв'язаності й взаємообумовленості її структурних елементів. Він передбачає виокремлення певної системної властивості, яка об'єднує елементи системи в єдине ціле, систему зв'язків, структуру, враховуючи при цьому зв'язки і відносини із середовищем.

Вивчати міжнародну систему з сучасних позицій надає змогу *діалектичний підхід*, що охоплює особливості розвитку будь-якого явища і сприяє об'єктивному вивченню рушійних сил міжнародних процесів. Саме такий підхід дає змогу підійти до вивчення міжнародних процесів як до динамічної системи, що постійно перебуває у стані змінних її внутрішніх елементів, що змінює форми і типи самої міжнародної системи.

Дедуктивний та індуктивний методи дослідження міжнародних відносин. Вивчаючи їх за допомогою дедуктивного методу загальні знання конкретизуються /фокусуються, а індуктивний метод дає з окремого факту/елементу сформулювати теоретичні уявлення про об'єкт дослідження. Ці два підходи доповнюють один одного.

Актуальними для теми дослідження є *проблемно-хронологічний і конкретно-історичні методи*. Проблемно-хронологічний метод використовується для розчленування теми роботи на кілька досить вузьких проблем, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності. Конкретно-історичний метод (компаративний аналіз) полягає у зіставленні явища, що вивчається, з йому подібними у плані зовнішньої схожості та внутрішнього змісту. Зіставлення необхідні тому, що у різних явищах проявляються загальні тенденції, які відображаються по-новому у вже відомих в історії типових явищах.

Зрозуміти реальність міжнародних відносин і логічно пояснити їх завжди було найважливішим прагненням науковців. Головним практичним результатом досліджень цієї галузі знання є тлумачення явищ і процесів. Тому, методологія міжнародних відносин полягає в обранні дослідником тих чи інших концептуальних напрямків дослідження, що відповідають його уявленням про об'єкт дослідження. Залежно від визначеної методики, обираються і конкретні методи. Їх вибір визначається як постановкою проблеми, так і характером наукових завдань, поставлених у дослідження.

Елементи наукової новизни дослідження полягає в тому, що на основі залучення й аналізу широкого кола джерел та наукової літератури здійснено узагальнюючий аналіз функціонування системи міжнародних відносин 40 – 90-

х рр. XX ст. акцентуючи увагу на стан її турбулентності і динамічності. Одержаний результат формує науковий і пізнавальний погляд на особливості міжнародних відносин зазначеного періоду.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання поданого і систематизованого матеріалу при підготовці семінарських занять з теорії та історії міжнародних відносин; історії дипломатії; курсів зовнішньої політики США, СРСР та України та зі всесвітньої історії, зокрема. Фактичний матеріал, основні положення кваліфікаційної роботи можна використати при написанні рефератів, проведенні семінарських і практичних занять у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах. Вони становлять певний інтерес для студентів спеціальності «Історія», «Політологія».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг 89 сторінок.

ВИСНОВКИ

Вивчення міжнародних відносин потребує обов'язкового виокремлення загальних тенденцій їх розвитку, а отже, пріоритет за розумінням явищ і тенденцій. Вирішальним стає пошук витоків і причин цих явищ і тенденцій, які виступають як фундамент, на якому реалізуються певні ситуації світового масштабу.

Отже, міжнародні відносини – специфічна галузь суспільних відносин; сукупність політичних, економічних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових та інших зв'язків і взаємовідносин між основними суб'єктами світової спільноти. Якщо раніше правом на суб'єктність у міжнародному просторі мали виключно держави, то сьогодні це – найрізноманітніші міжнародні учасники: різні міжнародні організації та блоки, транснаціональні корпорації, міжнародні рухи, величезні мегаполіси та окремі особистості.

В західній політології прийнято усі визначення міжнародних відносин зводити до двох вимірів: 1) коли вони подаються як різновид людської діяльності, за якої між особами більш як однієї держави відбувається соціальна взаємодія; 2) коли вони виступають у вигляді конфлікту або співпраці на міжнародній арені поміж різними інститутами – державами, міжнародними урядовими і неурядовими органами, організаціями, об'єднаннями, рухами. Тому, проблемою сучасної науки про міжнародні відносини є не лише величезна кількість найрізноманітніших визначень, а брак їх синтетичних узагальнень.

Джерельний та історіографічний аналіз опублікованої наукової літератури свідчить про те, що вивчення питань формування, функціонування та трансформації міжнародної системи 40 – 90-х рр. ХХ ст. та її особливостей, знайшло відображення у багатьох працях зарубіжних та вітчизняних дослідників.

Аналіз робіт зарубіжних істориків і політологів свідчить про те, що їх основним завданням було вироблення оптимальних зовнішньополітичних

концепцій, які допомогли б США як найшвидше закріпитися у Східній Європі та потіснити СРСР. Пропагандистські центри США, Великобританії, ФРН та інших західних країн переконували громадськість в тому, що загрози комунізму – реальність, тому сіялася недовіра до зовнішньополітичних дій СРСР – оплоту комунізму, як вияв міжнародного тероризму, оцінювався підтримуваний СРСР національно-визвольний рух у країнах Африки, Азії, Латинської Америки, всіляко виправдовувалася зовнішньополітична діяльність урядів США, інших західних країн.

В СРСР та інших країнах, де утворилися тоталітарні режими, у наукових, численних публіцистичних виданнях переважали погляди, що вина за виникнення «холодної війни», надання їй руйнівного, деструктивного характеру, розпалювання взаємної недовіри, неприязні і навіть ненависті, провокування політичних, військових конфліктів покладалася на США, ЦРУ, спецслужби НАТО. Їм приписувалося прагнення шляхом активного використання всіх властивих «холодній війні» підступних методів боротьби витіснити з міжнародної арени СРСР, країни соціалістичних систем – головних суперників у боротьбі за світове лідерство, підірвати міжнародний комуністичний, національно-визвольний рух. Переконливо ці погляди висвітлюються в працях керівних діячів СРСР, КПРС, які стояли біля витоків «холодної війни». Радянські науковці брали за основу курс КПРС на перемогу комунізму в усьому світі та з цих позицій забезпечували його ідеологічну основу.

Українська історіографія, яка тривалий час розвивалася у рамках радянської історичної науки і дублювала загальноприйнятий ідеологічний підхід до висвітлення питань трансформації міжнародної системи 40 – 90- х рр. ХХ., з часів незалежності України демонструє кардинальні зміни методології історичної науки. Вітчизняні науковці давно вже відмовилися від концепту марксизму та класового підходу у вивченні історії та перейшли на позиції історичного плюралізму та системного аналізу минулого. На сучасному етапі розвитку української історичної науки переважає комплексний підхід, спільне

дослідження проблем історії і міжнародних відносин кількома науками. Насамперед, відбулося переосмислення змісту категорії «міжнародні відносини», адже ми живемо в епоху глобалізації, де існує значна кількість суб'єктів міжнародних відносин, окрім держави.

Тільки на загальному тлі міжнародних відносин можна зрозуміти події, що відбувалося в 40 – 90-і рр. XX ст.: формування біполярного світу, розв'язання холодної війни двома супердержавами, особливості протистояння Заходу і Сходу, становлення політики розрядки в Європі, радянсько-американське протистояння, реалізація програми розрядки та її згортання.

Саме тому варто керуватись не описовим підходом, не поданням власного бачення конкретних зв'язків між державами та блоками, а намагатися здебільше досліджувати загальне тло, на якому розгорталися і розгортаються явища і процеси в системі міжнародних відносин середини XX – початку XXI століть.

За однією із версією науковців, майже піввіковий період холодної війни розпочався з повної перемоги СРСР над Німеччиною і Японією, а Друга світова війна була зіткненням ідеологій яка закінчилась поразкою фашизму, і тим самим відкрила шлях до війни між демократією і комунізмом. Однак, ця війна призвела до посилення могутності США та СРСР, перетворила їх у супердержави (нову політичну категорію). Холодна війна була зіткненням цих супердержав – ідеологічним по формі і матеріальним за змістом.

Холодна війна – це війна за світову владу поза межами національних кордонів держав-суперниць і велась вона не з метою захоплення територій, що належали іншій стороні.

Холодна війна – в вищій мірі суперечливе та заплутане явище. Вона супроводжувалась галасливою ідеологічною риторикою та велась за допомогою шантажу ядерною зброєю, яка жахала весь світ, але з воєнної точки зору вона не використовувалась. Тривалий час політичні аналітики вважали, що СРСР та США мали воєнний паритет, але це не відповідало дійсності тому, що перевага у суперництві двох супердержав була на стороні США (хоча в декількох

секторах арсенали СРСР переважали). США були економічно могутнішою державою. Свій потенціал вони використовували не тільки для створення, підтримання і розвитку озброєнь, а й для накопичування політичного та економічного досвіду який слугував для ефективного управління сучасною державою.

Термін «холодна війна» використовується науковцями у двох значеннях: широкому та вузькому. У першому випадку під холодною війною розуміють «конфронтацію» і застосовують для характеристики всього періоду міжнародних відносин від закінчення Другої світової війни до розпаду СРСР. У другому випадку це – гостра фаза конфронтації, тобто протистояння на межі війни, коли держави вдаються до демонстративних ворожих кроків і погрожують застосуванням сили, але водночас стежать за тим, щоб ескалація не призвела до стану «гарячої» війни.

Історична наука протягом другої половини ХХ ст. досить чітко визначила причини та чинники холодної війни. У роботі беруться до уваги лише наймасштабніші, з нашої точки зору: економічна могутність США та слабкість європейських країн, ідеологічне протистояння між капіталістичним і соціалістичним світами та володіння/застосування ядерної зброї.

Точками ж відліку «холодної війни» традиційно вважаються три історичні події: промова Й. Сталіна на зборах виборців (1946), фултонська промова У. Черчілля (1946) та проголошення «доктрини Трумена» (1947), що означало стримування СРСР та його геополітичну блокаду, формування нового світового порядку та нав'язування світові американської мрії, «прощення» колишніх ворогів та публічна пропаганда.

Формування біполярної системи міжнародних відносин було наслідком Другої світової війни і холодної війни, нарощування ядерних озброєнь, функціонуванням воєнно-політичних доктрин, які мали яскраво виражений наступальний характер тощо. У своєму перебігу біполярність мала три етапи: 1) протобіполярності (1918-1945 рр.), тобто часі між Першою та Другою

світовими війнами; 2) «жорсткої біполярності» (50-60-ті рр. ХХ ст.); 3) «м'якої біполярності» (70 - 80-ті рр. ХХ ст.).

Система міжнародних відносин, пов'язана з протистоянням двох блоків, отримала назву «біполярної». Гонка озброєнь, її обмеження, проблеми воєнної безпеки були центральними питаннями міжнародних відносин. В цілому ж, жорстке суперництво двох блоків не один раз могло перерости у війну. Найбільш небезпечним моментом в історії післявоєнного періоду була Карибська (Кубинська) криза 1962 р., коли США і СРСР перебували на межі ядерної війни.

Обидва блоки для посилення міжнародного тиску на супротивника сформували воєнні союзи – Організацію Північноатлантичного договору (НАТО, створену в 1949 р.) та Організацію Варшавського договору (ОВД – в 1955 р.). Світ був поділений на зони впливу між двома блоками за які й велась жорстока боротьба.

Загалом, момент біполярності є дискусійним. Значна група дослідників виходить з того, що вона сформувалась відразу після Другої світової війни. Приміром, одні дослідники вважають, що витoki холодної війни можна прослідкувати ще в існуванні антигітлерівської коаліції. Інші – що тоді біполярність, як стійка модель міжнародних відносин, ще не була сформована. До її структурного оформлення пройшло біля 10 років. Існує ще одна точка зору – 1917 р., утворення радянської держави визначається початковою точкою холодної війни.

Причинами формування біполярного світу були: *економічні* (індустріальне суспільство; розвинене світове господарство і світовий ринок, поділені, однак, на дві протилежні субсистеми та економічну периферію; прискорений технологічний поступ у контексті науково-технічної революції); *ціннісні* (протистояння глобальних ідеологій – капіталізму, комунізму та націоналізму; початково формована єдина світова політична культура, уособлена ООН та загальнолюдськими (загалом ліберальними) цінностями);

внутрішньосупільні(індустріальні суспільства масової політичної участі двох типів – тоталітарного і демократичного).

Напруга в складних міжнародних відносинах – глобальних, регіональних і локальних, при наявності у обох сторін біполярного світу такої кількості зброї масового знищення, що можна було знищити весь світ, спонукало керівників як Сходу, так і Заходу, утримуватись від крайніх заходів і домагатись розрядки міжнародного напруження. Але складність міжнародних процесів, характер їх розвитку тривалий час не створювали умов для розрядки. В 60-70-х роках ХХ ст. становище в світі було непротим. Проте, певні зміни в «холодній війні» відбулись, і вони давали підстави сподіватись на можливість досягнення розрядки.

Концепція розрядки передбачала обмеження зброї масового знищення, насамперед у США та СРСР, стримування гонки озброєнь між двома воєнно-політичними блоками.

Розрядка міжнародної напруженості не була «вулицею з одностороннім рухом», як намагались представити її критики на Заході. Не була вона й наслідком лише «миролюбної політики» СРСР та інших соціалістичних країн, що «змусили агресивний імперіалізм» піти на поступки й прийняти запропоновану модель відносин, як стверджувалось у радянській історіографії. Основу розрядки становила обопільна зацікавленість у ній СРСР і США, породжена об'єктивними реаліями кінця 60-х — початку 70-х років.

В 70-х роках ХХ століття в міжнародній площині існувало дві концепції розрядки, які визначали зовнішню політику. Згідно з радянською версією розрядка – це зменшення загрози світової війни, стабілізація міждержавних відносин в Європі, заходи щодо роззброєння, поживавлення економічних контактів та отримання Сходом передових технологій. Стосовно соціального статус-кво, то зберегти його, вважали в СРСР, неможливо, оскільки прогресивний хід історії не зупинити. Західна версія розглядала розрядку як зменшення загрози війни, контроль над озброєнням, але разом із тим передбачала продовження політики стримування комунізму, в тому числі у

«третьому світі», а також обов'язкову умову, що СРСР та його союзники мають демократизуватися, тобто відмовитись від хоч і трансформованих основ «диктатури пролетаріату» та від антизахідних ідеологічних постулатів. Занаявності таких різних підходів розрядка була приречена на провал.

Важливою віхою історії протиборства двох воєнно-політичних блоків було підписання в 1975 р. Гельсінського заключного акту Ради по безпеці та співробітництву в Європі, наслідком якої була тенденція розрядки міжнародної напруженості.

Політика «розрядки» була першою післявоєнної спробою налагодити відносини між соціалістичним і капіталістичним світом. І нехай вона виявилася невдалою, це був перший крок на співпрацю, а не на конфронтацію.

В кінці 70 – на початку 80-х років ХХ ст. майже на всіх напрямках відбулося загострення відносин між СРСР та США. США вирішили відмовитись від політики розрядки, яка була головним компонентом міжнародних відносин 70-х рр. ХХ ст.

В цілому міжнародні відносини другої половини 40-х – початку 90-х років ХХ ст. характеризуються наступними особливостями:

- відсутністю сильної правової бази;
- біполярністю на основі воєнно-політичної переваги двох супердержав (СРСР і США) над іншими країнами. Навколо них відбувалось формування блоків. Біполярність не вичерпувалась тільки воєнно-силовою перевагою двох держав, але охоплювала практично всі сфери – соціально-політичну, економічну, ідеологічну, науково-технічну, культурну тощо;
- конфронтаційністю – тобто сторони постійно протиставляли свої дії одна одній. Конкуренція, суперництво, а не співробітництво між блоками були ведучими характеристиками відносин;
- наявністю ядерної зброї, що було особливим фактором в протистоянні сторін. Поступово (після Кубинської кризи, 1962 р.) сторони стали розглядати ядерне зіткнення як крайній засіб тиску на міжнародні відносини;

- політико-ідеологічним протистоянням між Заходом і Сходом, яке принесло в міжнародні відносини додаткову безкомпромісність при конфліктах;
- відносно високим ступенем керованості міжнародних процесів в наслідок того, що потрібно було узгодження позицій фактично тільки двох супердержав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Договір між СРСР та США про обмеження систем протиракетної оборони. – Режим доступу:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_042.
2. Договор между СССР и США об ограничении стратегических наступательных вооружений (Договор ОСВ-2), 18 июня, 1979 г. – Режим доступу: <http://www.voina-i-mir.ru/article/878>.
3. Временное соглашение между СССР і США о некоторых мерах в области ограничения стратегических наступательных вооружений, 26 мая 1972 г. – Режим доступу: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/osv-1.txt>.
4. Журнал международная жизнь Режим доступу: <https://interaffairs.ru/jauthor/archive>
5. Мемуары дипломатов, 36 книг – Режим доступу: <https://www.livelib.ru/selection/4231-memuary-diplomatov>.
6. Промова Трумена на засіданні Конгресу 12 березня 1947 р. – «доктрина Трумена» Режим доступу: <http://www.coldwar.ru/truman/doctrine.php>
7. Советский Союз глазами американцев, 1917–77 // Документы и материалы – Отв. ред. И.М. Краснов. – М.: Мысль, 1979. – 376 с.
8. США – экономика, политика, идеология – Режим доступу: https://elibrary.ru/title_about.asp?id=26469.
9. Тимчасова угода між СРСР та США про деякі заходи в галузі обмеження стратегічних наступальних озброєнь – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_043.
10. New York Times, 24.06.1941. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/1941/06/24/archives/german.html>.

Література

11. Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон. – К. : Юніверс, 2000. – 688 с.
12. Арбатов А. Г. Безопасность: российский выбор / А. Г. Арбатов. – М. : Эпицентр, 1999. – 308 с.
13. Арбатов Г. А. Глобальная стратегия США в условиях НТР / Г. А. Арбатов. – М.: Мысль, 1979. – 397 с.
14. Баннов Б.Г. Тайная война против разрядки / Б. Г. Баннов. – М.: Моск. рабочий, 1985. – 208 с.
15. Беренков В.М. Страницы дипломатической истории / В. М. Беренков. – М.: Международные отношения, 1987. – 616 с.
16. Бжезинский Зб. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис / Збигнев Бжезинский : [пер. с англ. М. Н. Десятовой]. – М. : АСТ, 2014. – 123 с.
17. Богатуров А.Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны (1945 – 1995) / А.Д. Богатуров. – М.: Конверт – МОНФ, 1997. – 352 с.
18. Ваисс М. Международные отношения после 1945 года / Морис Ваисс : [пер. с фран. С.Ф. Колмакова]. – М.: ОАО «Издательский дом «Горец»», 2005. – 336 с.
19. Герасимчук Т.Ф. Концепція міжнародних режимів у теорії міжнародних відносин / Т. Ф. Герасимчук // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С.В. Віднянський. – Вип. 19. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – С. 319–323.
20. Герасимчук Т.Ф. Проблеми війни та миру в теорії демократичного миру / Т. Ф. Герасимчук // Вісник дипломатичної академії. Збірник наукових праць. – К., 2010. – Вип. 16. – С. 177–186.
21. Дейвіс Н. Європа: Історія / Н. Дейвіс: [пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко]. – Київ: «Основи», 2001. – 1463 с.
22. Довогодов Ю. П. Международная разрядка и идеологическая борьба / Ю. П. Довогодов. – К.: Политиздат Украины, 1978. – 144 с.

23. Дослідження світової політики : Зб. наук. пр. Вип. 13 / ред.: Л. О. Лещенко; Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2000. – 137 с.
24. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Жан-Батіст Дюрозель. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 903 с.
25. Івченко О.Г. Україна у системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан / О. Г. Івченко. – К.: РІЦ, 1997. – 688 с.
26. История дипломатии : в 5 т. – М.: Политическая литература, 1974.– Т. 5. – 750 с.
27. История международных отношений и внешней политики СССР 1917 – 1967. – М.: Международные отношения, 1967. – 512 с.
28. История России, 1945–2008 гг. – М.: Просвещение, 2008. – 368 с.
29. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года: в 2-х кн. / Питер Кальвокоресси. – М.: Международные отношения, 2000. – 592 с.
30. Карапетов А.Г., Савельев А.И. Свобода договора и ее пределы: Теоретические, исторические и политико-правовые основания принципа свободы договора и его ограничений/ А. Г. Карапетов, А. И. Савельев : в 2 т. – М.: Статут, 2012. – 452 с.
31. Кокошин А.А. США в системе международных отношений 80-х гг.: Гегемонизм во внешней политике Вашингтона / А.А. Кокошин. – М.: Международные отношения, 1984. – 304 с.
32. Коваль И.М. Последняя битва «холодной войны»: Восточная европейская политика сверхдержав в концепциях зарубежной политологии (80 – 90-е гг.) / И. М. Коваль. – Одесса: Астро Принт, 1999. – 224 с.
33. Коппель О.А. Міжнародні відносини ХХ століття : Навч. посіб. для студ. вузів / О.А. Коппель, О.С. Пархомчук. – К.: Школяр, 1999. – 256 с.
34. Коппель О.А. Міжнародні системи. Світова політика: Навч. посіб. / О. А. Коппель, О.С. Пархомчук. – К.: ФАДА, ЛТД, 2001. – 224 с.
35. Коппель О.А. Концепції організації міжнародних систем. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1209/74/>.

36. Крушинський В.Ю., Магнола В.А. Міжнародні відносини та світова політика: 1945 – 1980 / В. Ю. Крушинський, В. А. Магнола. – Д.-К.: Либідь, 2007. – 182 с.
37. Куколка Ю. Проблемы теории международных отношений / Юзеф Куколка. – М., 1980. – 312 с.
38. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин / М.З. Мальський, М.М. Мацях. – К.: Кобза, 2003. – 528 с.
39. Майборода О.М. Політична історія України ХХ ст.: У 6 т. / О.М. Майборода – Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945–2002). – К., 2003. – 352 с.
40. Мартиненко А.К. Міжнародні відносини 1945-1975 років: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. К. Мартиненко, Б. А. Мартиненко. – К.: Вид. Ліра, 2007. – 366 с.
41. Манжола В. А. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-ті роки) : Підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, В. С. Бруз, Л. Ф. Гайдуков, С. П. Галака, П. Ф. Кирпенко, І. Д. Коміренко, В. В. Копійка, О. А. Коппель. – К. : Либідь, 1999. – 560 с.
42. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-і рр.): Підручник / В.А.Молнова, М.М.Білоусов та ін. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.
43. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980 – 2000): Підручник / Л.Ф.Гайдуков, В.Г.Кремень, Л.В.Губернський та ін. – К.: Либідь, 2001. – 624 с.
44. Міжнародна політика / Б. Кухта, Г. Ткаченко, Л. Старецька [та ін.]. – Львів: Кальварія, 1999. – 263 с.
45. Международные отношения после второй мировой войны, в 3-х т. Глав. ред.: Н.Н. Иноземцев и др. – М. : Госполитздат, 1962. – 571 с..
46. Международные отношения после Второй мировой войны. В 3 т. – М.: Госиздат, 1965. – 778 с.
47. Нарочицкая Н.А. Великие войны XX столетия. Ревизия и правда истории / Н. А. Нарочицкая. – М.: Вече, 2010. – 352 с.
48. Павко А. Значення зовнішньополітичної «доктрини Ніксона» для реалізації стратегічних завдань американської дипломатії / А. Павко. – Режим доступу:

file:///C:/Users/PC/Downloads/6346-12150-1-PB.pdf.

49. Панченко М.Ю. Основные парадигмы изучения международного порядка в современной политологии: Монография / М. Ю. Панченко. – М., 2000. – 105 с.
50. Петровский В. Ф. Доктрина «национальной безопасности» в глобальной стратегии США / В. Ф. Петровский. – Москва: Международные отношения, 1980. – 366 с.
51. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 737 с.
52. Політологічний словник – Режим доступу:
<https://subject.com.ua/political/dict/875.html>.
53. Теория международных отношений: Хрестоматия. М.: Гардарики, 2003. – 400 с.
54. Трофименко Г. А. Стратегия глобальной войны / Г. А. Трофименко. – М.: Международные отношения, 1968. – 352 с.
55. Троян С. С. Російські стратегіями як загроза міжнародній безпеці / С.С. Троян, А. М. Киридон // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Міжнародні відносини» / ред. кол.: І. Д. Пасічник, Т. В. Сидорук, Г. М. Перепелиця та ін. – Острог: «Острозька академія». – 2017. – Вип. 1. – С. 5–18.
56. Усачев И. Г. Советский Союз и проблемы разоружения / Усачев И. Г. – М.: Междунар. отношения, 1976. – 298 с.
57. Усачев И. Г. Международная разрядка и США / И. Г. Усачев. – М.: Мысль, 1980. – 402 с.
58. Угрин Л. Я. Глобалізація та її вплив на міжнародну політику / Л. Я. Угрин // Основи політичної науки : курс лекцій за ред. Б. Кухти. Ч. 4 : Міжнародна політика / Б. Кухта, Г. Ткаченко, Л. Старецька [та ін.]. – Львів : Кальварія, 1999. – С. 51–61.

59. Угрин Л.Я. Світова політика / Л. Я. Угрин // Теорія політики: підручник / [В. М. Денисенко, В. С. Бліхар, М. П. Требін, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів : Ліга-Прес, 2015. – С. 607–667.
60. Угрин Л.Я. Міжнародні системи: проблеми стабільності. Політична наука в Україні: стан і перспективи: Матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10–11 травня 2007 року) / Укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів, ЦПД, 2008. – 308 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://postua.info/ugryn.htm>.
61. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. – Вип. 6: Біографічна частина: Н–Я / Ред. кол.: М. М. Варварцев (відп. ред.), С. В. Віднянський (кер. авт. кол.), О. М. Горенко, О. А. Іваненко (відп. секр.), А. Ю. Мартинов. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2016. – 370 с.
62. Халлидей Ф. Окончание холодной войны и международные отношения: некоторые аналитические и теоретические выводы / Фред Халлидей // Теория международных отношений на рубеже столетий / Под ред. К. Буса и С. Смита. – М.: Гардарики, 2001. – 362 с.
63. «Холодна війна» 1946 – 1991 рр.: причини, перебіг, наслідки: статті та матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 лютого 2011 р.) / Під ред. М.С. Бурьяна. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – 196 с.
64. Цыганков П.А. Международные отношения. Учеб. пособие / П. А. Цыганков / Ин-т «Открытое во». – М.: Новаяшк., 1996. – 317.
65. Черчилль У. Мировой кризис / Уинстон Черчилль. – М., 2003. – 824 с.
66. Шаклеина Т.О. Великие державы и региональные подсистемы / Т. О. Шаклеина // Международные процессы. Том 9. Номер 2(26). Май–август 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/004.htm>
67. Шахназаров Г.Х. Грядущий миропорядок / Г. Х. Шахназаров. – М., 1981. – 341 с.

68. Шепелєв М.А. Теорія міжнародних відносин: Підручник \ М. А. Шепелєв. – К.: Вища школа, 2004. – 622 с.
69. Шергін С.О. Парадигмальна еволюція в політології міжнародних відносин / С. О. Шергін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cathedra.io.ua/story>.
70. Morgentau H.J. *Politica mond Nations*. – New York: Alfred A. Knopf, INC, 1967. – 615p.
71. Pietras Z.J. *Podstavyte orii stosunkov miedzynarodowych*. – S.322.
72. Pedlow, G.W. *The evolution of NATO strategy / G.W.Pedlow // NATO strategy documents 1949–1969*. – Supreme Headquarters Allied Powers Europe, Historical Office, 1997. – p.9 –15.
73. Rosenau J. *Turbulencein World Politics: A Theoryof Change and Continuity*. – Princeton, 1990. – 554 p. – P. 50. [Електронний ресурс]. – URL. <http://press.princeton.edu/titles/4590.html>.
74. *The Strategic Concept For The Defense Of The North-Atlantic Area from December 1, 1949* [Electronic Resource]. – URL. Mode of Access: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf>.
75. *The Strategic Concept For The Defense Of The North-Atlantic Area from December 3, 1952 (1952)*. – URL. [Online] – Available from: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/0/104219/MC_0003_5_FINAL_ENG_PDP.pdf.